

Mirjana
Sanader

msanader@ffzg.hr

Iva
Kaić

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za arheologiju

ikaic@ffzg.hr

STEREOTIPI O I U ANTIČKOM DRUŠTVU¹

Rad analizira i predstavlja neke od stereotipa o i u antičkom društvu, prvenstveno stereotipe koje su Rimljani imali o Ilirima, ali i stereotipe koje naše današnje moderno doba ima o samim Rimljanima. Također se analizira na koji se način stereotipi grade i postaju čimbenicima općeg diskursa pokazujući da se stereotipi pojedinca ne moraju temeljiti niti se temelje na osobnim iskustvima.

Ključne riječi: stereotipi, Rimljani, Iliri, Rimsko Carstvo, Štajerska tablica naroda, Pompeji, dekadencija Rimljana

Ovaj rad ima dva cilja. Prvi je napisati prilog u čast uglednoj profesorici Marini Milićević Bradač i podsjetiti na jednu od njenih mnogih uspješnih profesionalnih aktivnosti. Za ovu priliku izabrali smo temu inspiriranu izbornim kolegijem *Stereotipi, predrasude i tabui u i o antičkom društvu* koji je za studente Filozofskog fakulteta u Zagrebu osmislila profesorica Mirjana Sanader, a na čiji se poziv, od samog početka, s velikim entuzijazmom odazvala i profesorica Marina Milićević Bradač. Ona je znalačkim izborom tema kao i svojim atraktivnim načinom pripovijedanja znala itekako zainteresirati slušatelje. Tako je taj kolegij među studentima različitijih usmjerenja, ne samo na početku 2014. g. postao veoma popularan, nego je njegova popularnost, i nakon što ga je od 2019. g. počela izvoditi izvanredna profesorica I. Kaić, i dalje rasla.

Drugi cilj ovoga rada je predstavljanje nekih od stereotipa o i u antičkom društvu, pri čemu nas, prije svega, zanimaju stereotipi o starim Rimljanima, o tome kako ih doživljava današnje moderno društvo, odnosno koje su to mane, a koje vrline koje im se pripisuju. Isto tako nas zanima koje su stereotipe ti isti Rimljani imali o svojim susjedima, stanovnicima istočne Jadranske obale, stanovnicima koje su, slijedeći grčki naziv, zvali zajedničkim imenom – Iliri.

Podsjetimo se na početku da su stereotipi pretjerano generalizirana uvjerenja o određenoj skupini ljudi bez uvažavanja njihovih različitosti. Iako na prvi pogled slični, stereotipe bi trebalo razlikovati od predrasuda što su stavovi koje donosimo unaprijed na temelju prevladavajućih klišeiziranih mišljenja, a ne poznajući dovoljno objekt o kojem sudimo. Da bismo dali jedan slikoviti primjer predrasude poslužit ćemo se primjerom iz upravnog sustava Rimskog Carstva. Rimljani su, naime, sva osvojena područja, koja su se nalazila izvan Italskog poluotoka, nazivali provincijama. Iz te administrativne oznake

¹ Ovaj rad je prošireno i revidirano izlaganje koje su autorice održale u Puli na konferenciji *Prošlost, sadašnjost, budućnost: drugi: stereotipi i predrasude u povijesti*, nastao je u sklopu istraživanja na projektu *Razumijevanje rimskih granica*. Slučaj istočnog Jadrana (IP-2018-01-4934) Hrvatske zaklade za znanost.

tim narodima.⁴ Izvanredan primjer za stereotipe o nacijama je tzv. Štajerska tablica naroda, odnosno slika na kojoj je opisano (i likovno prikazano) deset različitih europskih nacija (Stanzel 1998: 15).

Nepoznati autor, porijeklom iz Štajerske naslovio je sliku, formata 104 × 126 cm: *Kurze Beschreibung der in Europa befindlichen Völker und ihrer Eigenschaften*. Djelo koje je nastalo u 18. stoljeću reproducirano je više puta pa je danas sačuvano šest primjeraka od kojih se tri se čuvaju u Etnografskom muzeju u Beču.

Na samom vrhu vodoravno su upisana imena naroda koja se opisuju: Španjolci, Francuzi, Talijani, Nijemci, Englezi, Šveđani, Poljaci, Mađari, Rusi i na kraju Turci koje autor izjednačuje s Grcima. Na desnoj strani je vertikalno navedeno sedamnaest različitih osobina, kao što su: držanje, priroda i karakter, um, osobine, sposobnosti, odjeća, poroci, sklonosti, bolesti, karakteristike njihove domovine, ratne vrline, religioznost, koga priznaju za gospodara, šta imaju u izobilju, što rade u dokolici, koja je životinja za njih tipična i kako umiru. Tako su Španjolci u pojavi oholi, Francuzi po naravi i karakteru prijateljski i brbljavi, Talijani po razumu pronicljivi, osobina Nijemaca je da su sveprisutni, Englezi poznaju zemljopis, Šveđani nose uglavnom kožu, Poljaci su skloni prežderavanju, Mađari vole pobune, Rusi često boluju od hripavca, dok je domovina Turaka/Grka lijepa.

Pažljivim iščitavanjem ovog opisa osobina naroda može se primijetiti kako se negativni stereotipi gomilaju što narod živi istočnije. Tako Poljaci imaju od sedamnaest ponuđenih tek dvije dobre osobine. Rusi nemaju niti jednu pozitivnu osobinu, a Turci/Grci devet negativnih osobina.

Podsjetimo da je pojam stereotip u današnjem, socijalno-psihološkom smislu, po prvi put upotrijebio Walter Lippmann u djelu *Javno mnijenje*, objavljenom 1922.⁵ No rasprava o najboljoj definiciji traje i dalje, o čemu zorno svjedoči rad M. Thiele koja 2019. predlaže dopunjenu definiciju pojma stereotip (Thiele 2019: 290–318).

Upotreba stereotipa je uobičajena pogotovo kad pojedinci žele pojednostavniti ili ubrzati određenu govornu radnju.⁶ Tako većina današnjih ljudi ima određenu predodžbu o starim narodima kao što su npr. Egipćani, Grci i Rimljani. Inspirirani davnom princetonском anketom Katzija i Bralyia

4 Hoffmann 1986–2006. Ova trotomna bibliografija je obuhvatila stereotipe i predrasude prema različitim narodima. Bibliografija svih prošlih i današnjih stereotipa imala bi vjerojatno desetke tomova. Ona inače ne citira članak V. Žmegača u zborniku *Kulturni stereotipi: koncepti identiteta u srednjoeuropskim književnostima*, D. Oraić Tolić & E. Kulcsár Szabó (ur.) Zagreb, 2006, 47–58. U tom je, vrlo zanimljivom radu, autor opisao kako je knjiga *O Njemačkoj* koju je 1813. godine napisala Madame de Staël, preoblikovala dotadašnji stereotip o Nijemcima, barbarima i neotesanim ljudima, u narod pjesnika i mislilaca, čime je V. Žmegač pokazao da su stereotipi podložni transformaciji.

5 W. Lippmanna, koji naziva stereotipe i „slikama u našim glavama“ zanimale su i pozitivne i negativne političke i socijalne posljedice uporabe stereotipa u javnom životu. Njegova knjiga *Javno mnijenje* objavljena je 1995. g. i na hrvatskom jeziku, u prijevodu Miroslava Hauptfelda.

6 Takvi, uglavnom ne misle na posljedice koje mogu izazvati zbog čega smo i danas svjedoci čestih verbalnih ispada u javnom prostoru

Tabla 1. Opis naroda u Europi i njihovih obilježja. (prijevod teksta Štajerske tablice naroda napravila M. Sanader)

Narodi	Španjolac	Francuz	Talijan	Nijemac	Englez	Švedanin	Poljak	Madar	Rus	Turčin ili Crk
Držanje	Ohol	Neoprezan	Podmukao	Otvorenog srca	Ugodan	Jak i krupan	Sejlačko	Newjeran	Opak	Kao vrijeme u travnju
Priruda i karakter	Predivan	Prijateljski i prćljiv	Ljubomoran	Prilično dobar	Ljubazan	Okrutan	Još divljiji	Najokrutniji	Svarno madzarski	Lazljivi vrag
Um	Pametani i mudar	Oprezan	Promćljiv	Duhovit	Graciozan	Tvrđoglav	Omalovaža-vajuci	Omalovažava	Nema ga	Sam vrh
Osobine	Muževan	Djetinjast	Oportunist	Sveprisutan	Ženskasti	Nedokućiv	Osprednji	Krvoločan	Beskrajno grub	Privržen
Sposobnosti	Pisanje	Umijeće ratovanja	Kanonsko pravo	Pravo	Geografija	Umjetnost	Lingvistika	Latinski	Grčki	Varljiva politika
Odjeća	Dostojanstvena	Nestalno	Časna	Kopira	Prena francuskoj modi	Koža	Duge suknje	Raznobojno	Krznno	Ženskasto
Poroci	Tašt	Prevarant	Pohotljiv	Rasipan	Nenitran	Praznovjeran	Proždrtljiv	Izdajnik	Veliki izdajnik	Najveći izdajnik
Sklonosti	Čast i slava	Rat	Zlato	Opijanje	Zabava	Ukusna hrana	Plemstvo	Pobuna	Premlačivanje	Zaljubljenost u samog sebe
Bolesti	Zatvor	Sifilis	Kuga	Giht	Tuberkuloza	Skupljanje tekućine	Dijareja	Epilepsija	Hripavac	Iscrpjenost
Njihove zemlje	Plodne	Dobro obradane	Privlačne i ugodne	Dobre	Plodne	Planinske	Begate šunom	Pune zlata i voća	Ledene	Lijepe
Ratne vrline	Velikodušni	zlonamjerni	Oprezni	Nepobjedivi	Morski junaci	Hrabri	Naslni	Buntovni	Vrijedni	Lijeni
Religioznost	Izuzetna	Dobra	Malo bolja	Vrlo pobožni	Mijenja se kao mjesec	Vrijedni u vjeri	Vjeruje u sve i svašta	Energični	Newjernik	Također newjernik
Tko im je vladar	Monarh	Kralj	Patrijarh	Car	Jedan put jedan drugi put drugi	Slobodna vladavina	Biraju	Bilo koji	Onaj koji želi	Tiranin
Čime obiluju	Vocem	Robom	vinom	Žitom	Pasnjacija	Rudnicima	Krznom	U svemu	Peclama	Makni i nježnim stvarima
Raznoda	Kockanje	Varanje	Traćanje	Opijanje	Rad	Hrana	Svađe	Neaktivnost	Spavanje	Oboljevanje
Životinjski dvojnici	Slon	Lisica	ris	Lav	Konj	Vol	Medvjed	Vuk	Magarac	Mačka
Kako umiru	U krevetu	U ratu	U samostanu	U vinu	U vodi	Na zemlji	U štali	Od sablje	U snjegu	U prijevartu

i potaknuti znatiželjom da saznamo koje stereotipe o ta tri drevna naroda imaju mladi, proveli smo među studentima Filozofskog fakulteta u Zagrebu kratku anketu s pitanjem koje su, po njima, tipične odlike ovih triju naroda.⁷ Dobili smo različite ali i neke odgovore koji su slični. Slični odgovori uglavnom su stereotipi, jer obuhvaćaju zajedničke slike koje odlikuje uopćeni prikaz.⁸

Stereotipi o Rimljanima

Započnimo na ovom mjestu s osvješćivanjem tri stereotipa o Rimljanima s početka, sredine i kraja Carstva.

1. Rimljani nisu ništa pridonijeli kulturi nego su bili nemaštoviti imitatori Grka. Grci su, dakle, narod stvaralaca, filozofa i pjesnika, a Rimljani tek narod inženjera i ratnika.

Rimljani su izumili *opus caementicium*, smjesu usitnjenog kamena, pečenog vapna, vulkanskog pjeskovitog pepela i vode koja im je omogućila da mogu sagraditi gotovo svaku građevinu koju bi zamislili (Lambrecht 1984). Neke od tih građevina koje su se, makar i djelomično, sačuvale, iznenađuju nas i danas svojom monumentalnošću i raskoši arhitektonskih oblika. Upravo zbog njih Rimljani su i došli na glas kao vrsni inženjeri. No i Egipćani su kao i Grci bili izuzetni inženjeri i graditelji. Sjetimo se inženjera i matematičara Hermiunu (2570. g. pr. Kr.) za kojeg se vjeruje da je sagradio veliku piramidu u Gizi. Za Imhotepa, inženjera, astronoma, liječnika i svećenika, vjeruje se da je sagradio Džoserovu piramidu. Na postignućima velikih grčkih matematičara i inženjera kao što su bili Arhimed, Sostrat, Filo ili Meton iz Atene, da spomenemo ovom prilikom samo nekolicinu, temeljila su se i kasnija rimska tehnička ostvarenja. I Vitruvije i Frontin koji su napisali slavne knjige *De architectura* odnosno *De Aqueductu* svoja su znanja crpili iz grčkih izvora. Tako se npr. Vitruvije koristio teorijskim djelima grčkog arhitekta Hermogeneza.

Stereotipu o Rimljaninu ratniku svakako je pridonijela i zgodna priča o Suli koju nam je prenio Plutarh (*Sulla* 13). On pripovijeda o događaju za vrijeme opsade Atene 86. g. pr. Kr. kad je grčko izaslanstvo došlo u Sulin šator te počelo nadugo i naširoko raspredati o slavnoj atenskoj povijesti. Te je priče Sula nakon nekog vremena prekinuo riječima, da u Atenu nije došao studirati nego je pokoriti.

7 Katz & Braly 1933: 280–290. Neki od rezultata njihove ankete i nakon skoro sedamdeset godina su se propitivali. Pokazalo se da, iako umanjeni, rasni stereotipi nisu nestali v. Philogène 2001: 411–432.

8 Anketa s pitanjem o tipičnim odlikama Rimljana, Grka i Egipćana provodila se na Filozofskom fakultetu među studentima arheologije u sklopu kolegija Stereotipi, predrasude i tabui u i o antičkom društvu u ljetnim semestrima 2014. i 2015.

Slika 2. Kripta papa, Kalistova katakombi, Rim, foto: Wikimedia Public Domain

2. Katakombe su bile utočište za progonjene kršćane

Katakombe su veća podzemna groblja na jednoj ili više razina u koje su se polagala tijela umrlih. Njihov naziv dolazi od imena jednog od hodnika podzemne nekropole ispod crkve sv. Sebastijana, a koji se nazivao *ad catacumbas*. Za razliku od drugih hipogeja, odnosno podzemne grobne arhitekture općenito, koje su služile uglavnom u privatne svrhe, namijenjene tek jednom ili pak manjem broju pokojnika, katakombe su zajednička groblja za velik broj pokojnika.

Najstarije su katakombe, one kakve danas poznajemo, čini se, nastale krajem 2. ili na samom početku 3. st. Naime, Hipolit (*Philosoph.*, IX, 12, 14) navodi da je za pontifikata pape Zefirina (198–217.) rimska zajednica vjernika kupila zemljište za groblje na cesti *Via Appia*. Na tom je zemljištu nastala katakomba, kasnije poznata pod imenom sv. Kalista. Početkom 3. st. kršćani se počinju pokapati pod zemljom i na drugim podzemnim lokacijama u Rimu, u katakombama, koje su kasnije dobile i svoja imena, pa se danas nazivaju npr. Kaledodijeva, Priscilina, Domicilina, Pretestatova ili svetih Marcelina i Petra itd. (Sanader 2016: 133–138; Tolić 2016: 138–158).

Da su se u katakombama od netolerantnih Rimljana skrivali kršćani, stereotip je kojem je najviše pridonio kulturni film *Quo vadis*. Film je snimljen 1951. po istoimenoj knjizi H. Sienkiewicza, a režirao ga je Mervyn LeRoy. Sama knjiga nikad ne bi postigla takav status i recepciju da nije bila uspješno ekranizirana, zbog čega se i danas, sedamdeset godina nakon prvog prikazivanja, film rado gleda.⁹

Ako se je neki kršćanin tijekom progona i znao sakriti u katakombama, to im nije bila izvorna namjena jer katakombe nisu bila skrovišta nego samo podzemna groblja.

⁹ H. Sienkiewicz, *Quo vadis*, preveo A. Šimčik, Zagreb, 1995.

Slika 3. Rimska freska iz spavaće sobe (Cubiculum 43) u *Casa del Centenario* (IX 8,3) u Pompejima, 1. st., foto: Wikipedia Public Domain

3. Rimsko je Carstvo propalo zbog sveopće dekadencije

Podsjetimo da je pojam *décadence* u 17. st. osmislio Nicolas Boileau.¹⁰ Po njemu svaka socijalna struktura ima prirodan, neizbježan proces formiranja i propadanja. Ovaj je pojam upotrijebio baron Montesquieu u svojim razmišljanjima o razlozima urušavanja Rimskog Carstva.¹¹ Baronovu ideju je iskoristio E. Gibbon koji je, navodeći svoja viđenja o razlozima propasti Carstva, povezo dva pojma - kasni Rim i - *décadence* - koja su ostala neraskidivo vezana do danas.¹²

U ovom slučaju poslužiti ćemo se dvama primjerima, i to onima o razuzdanim seksualnim praksama i prejedanju. Erotski su stihovi Katula, Vergilija, Ovidija kao i Marcijalovi ljubavni epigrami ili Sulpicijine elegije izazivali veliko zanimanje čitatelja ali su istovremeno bili i predmetom negodovanja moralista ne samo u antici nego i u kasnijim društvima. Pogotovo u srednjem vijeku u kojem izrasta i hrani se korijenje najrazličitijih stereotipa pa tako i

10 Boileau Despréaux 1796: 317-409. v. <https://archive.org/stream/oeuvresdemboilea02boil#page/n0/mode/2up>

11 Montesquieu 1734. v.:

12 http://classiques.uqac.ca/classiques/montesquieu/considerations/Considerations_romains.pdf

Gibbon 1836, poglavlje 38. v.: <https://www.gutenberg.org/files/25717/25717-h/25717-h.htm#chap38.1>

Slika 4. Poslije gozbe, mozaik, Musée de la vigne et du vin, Château de Boudry, 5. st., foto: Wikipedia Public Domain

onaj o rimskoj razuzdanosti (Foucault 1978: 58–65). Stereotip o rimskoj nemoralnosti za koju se, među ostalim, smatralo da je dovela do dekadencije društva, osobito se učvrstio nakon što su na svjetlo dana izašle rimske erotske freske iz Pompeja i Herkulaneja. Jasno je i zašto je tako, ako vjerujemo u onaj slavni idiom, skovan na temelju rečenice norveškog dramatičara H. Ibsena, da *slika govori više od tisuću riječi*. Podsjetimo da su arheološka istraživanja, kako u Pompejima tako i Herkulaneju, pružila uvid u mnoge aspekte rimskog života, pa tako i onaj seksualni. Na tim su izvanredno sačuvanim lokalitetima pronađene brojne zidne freske s prizorima ljubavnih akata koje su izazvale javnu sablazan. Zbog toga su te opscene, ili kako bismo mi to danas nazvali pornografske, freske bile od 1821. god. izdvojene i izložene zajedno s nekim drugim predmetima istog sadržaja u posebnoj prostoriji Arheološkog muzeja u Napulju. Toj prostoriji koja se nazvala *Gabinetto segreto* pristup je bio ograničen sve do 2000. godine (Dierichs 1997; de Caro 2003).

Iako je najveća većina stanovništva Rimskog Carstva jela jednom dnevno i to vrlo skromno, pa se i moderna povijest distancirala od razmišljanja da je dekadencija rimskih plemenitaša uništila Carstvo, ovaj se stereotip tvrdokorno sačuvao sve do današnjih dana (Markschies 2014: 285–297).

No, povijest ne bilježi svakodnevicu nego izuzetne događaje i pamti izuzetne ljude. Pa je tako iz oblasti gastronomije zapamtila konzula i vojskovođu Lukula (*Lucius Licinius Lucullus*) koji je živio između 117. g. pr. Kr. i 56. g. pr. Kr. Postao je slavan po svojim raskošnim domjencima na kojima je prezentirao i jestvine iz zemalja u kojima je bio i koje su do tada bile nepoznate rimskoj gospodi. Iako Lukul nije bio lakomi svežder i proždrljivac, nego ono što danas nazivamo gurman, narativ o njemu ne govori o tome da je bio obrazovan ili da je posjedovao veliku knjižnicu, nego se njegovo ime rabi kako bi se opisalo pretjerivanje, pa se govori o *lukulovskim užicima* ili *lukulovskim gozbama*.

Slika 5. Najstariji rukopis *De re coquinaria* oko 900.g, pronađen u samostanu Fulda, od 1929. u vlasništvu Medicinske akademije, New York, foto: Wikipedia Public Domain

Antički izvori spominju i osobu imenom Marko Gavije Apicije (*Marcus Gavius Apicius*). Bio je poznat po raskošnim, skupocjenim domjencima na kojima se posluživala najneobičnija hrana. Njemu, koji je u stvarnosti ostao nepoznata osoba, pripisuje se i slavna rimska kuharica (Sanader 1985: 53–62).

Stereotipu o Rimljanima kao o proždrljivom narodu sigurno je pridonijela i kršćanska tradicija, prema kojoj su oholost, pohlepa, požuda, ljutnja, zavist, lijenost i proždrljivost sedam smrtnih grijeha, što čini razumljivijima sljedeće riječi iz Pavlove poslanice Filipljanima (3,17–21): „*Jer često sam Vam govorio, a sad i plačući govorim: mnogi žive kao neprijatelji križa Kristova. Soršetak im je propast, bog im je trbuh, slava u sramoti – jer misle na zemaljsko.*“ (Rebić, Fućak & Duda (eds.) 2003: 1676).

Na temelju naših istraživanja o ovim trima, u ovom radu prikazanim, stereotipima o drevnim Rimljanima, pokazali smo da se stereotipi pojedinca ne moraju temeljiti niti se temelje na osobnim iskustvima. Pojedinci preuzimaju stereotipe na različite načine, u prošlosti uz pomoć usmenih i pismenih izvora pa i zahvaljujući religijskom učenju. U modernim vremenima sliku o Rimljanima su jako oblikovali mediji, prije svega onaj filmski.¹³ Po našem mišljenju, u slučaju oblikovanja stereotipa o starim narodima, koje nismo poznavali niti mogli poznavati, valja reći da se slike o njima, osim putem medija, oblikuju i na podlozi određenog kulturnog stupnja na kojem se pojedinac nalazi.

13 U vrlo uspješnom mjuziklu *A Funny Thing Happened on the Way to the Forum*, koji je po prvi put izveden u Alvin teatru na Broadwayu 1962., a po kojemu je već 1966. snimljen i istoimeni film u režiji R. Lestera, mogu se vidjeti i drugi stereotipi koje moderno društvo ima o Rimskom Carstvu. v: <https://web.archive.org/web/20071023093217/http://libretto.musicals.ru/text.php?textid=6&language=1>

Rimski stereotipi o Ilirima

Rimljani su i sami bili pod utjecajem stereotipa. Toliko da se ponekad čini da se ona Horacijeva (*De arte poetica*, 333) znamenita rečenica koja kaže da se literatura, osim što treba biti korisna, treba i svidjeti, uglavnom odnosi na ovo drugo, na to naime, da se piše tako da se čitaocu sviđa, pa ako je potrebno i uz pomoć stereotipa.¹⁴ To nam najbolje svjedoče riječi i rečenice kojima su antički pisci opisivali svoje susjede Ilire.

Iliri su bili veoma jaki i visoki, u boj i pogibelj uvijek spremni srnuti, ali su bili troma duha. (Herodiani, *Historiarum Libri VIII*, II, 9.)

Iliri su divlja plemena zloglasna po svojem gusarenju (Tit Livije, *Ab urbe condita* X, 2, 4)

Imaju divlje ratne urlike (Aristofan, *Ornithes* 1521)

Ubijaju vlastite vojnike (Nikolaj iz Damaska, *Morum mirab.* fg. 115)

Svirepi su prema zarobljenicima (Flor, *Bellum Thracicum* XXXIX)

Prinose ljudske žrtve (Flavije Arijan, *Alexandri Anabasis* I, 5)

Tetoviraju se (Strabon, *Geographica* VII, 54)

Peru se samo tri puta u životu: nakon rođenja, prije ženidbe i nakon smrti. (Nikolaj iz Damaska, *Morum mirab.* fg. 107; Elijan, *Varia historia* IV, 1)

Stanuju u zemunicama koje ukopavaju ispod gnojnica (Strabon, *Geographica* VII, 5, 7)

Mogu vas ubiti urokljivim pogledom (Plinije Stariji, *Historia Naturalis* VII, 16)

Iliri se neobično odijevaju (Aristofan, *Ornithes* 1567–1568; Plinije Stariji, *Historia Naturalis* VIII, 191; Marcijal, *Epigr.* XIV, 140)

Nose čudna pokrivala za glavu (Plaut, *Trinummus* 851–3)

Odaju se piću, osobito njihovi vladari (Polibije. II, 4, 6 i XXIX, 13; Polibije. *apud Athen.* X, 54; Hermipp. *apud Athen.* X, 60; Elijan, *Varia historia* II, 41 i III, 15; Stjepan Bizantinac. s. v. *Talentioi*)

Dok piju sve više otpuštaju pojaseve dok ih potpuno pijane kućama vode njihove žene, također pijane (Teopomp prema Ateneju, *Deipnosophistae* VI, 271e.)

Osobito je čudno slobodno ponašanje njihovih žena (*Ps. Scyl.* 21; Nicolaus Damascenus, *Morum mirab.* fg. 111 i 119; Hermipp. *apud Athen.* 10, 60; Elijan, *Varia historia* III, 15; Terencije Varon, *De re rustica* II, 10).

Kad bi došlo vrijeme porođaja udaljile bi se s posla u polju, rodile bez ičije pomoći i odmah se vratile poslu držeći novorođene bebe u svome naručju kao da su ih našle a ne tek rodile (Terencije Varon, *De re rustica*, I, 10).

Neke od ovih opisa antičkih pisaca pokušao je objasniti A. Stipčević, pa tako, na primjer, pokušava opravdati ilirsku svirepost prema zarobljenicima,

14 Aut prodesse volunt aut delectare poetae... http://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lsante01/Horatius/hor_arsp.html

15 Stereotipi su posebno opširna tema i u današnjoj, unutrašnjoj i vanjskoj politici, koji mogu voditi prema populizmu pa i radikalizmu, ali to je područje izvan okvira našeg istraživanja.

kanibalsku konzumaciju njihova mesa i njihove krvi, tako što te prakse svrstava u ritualne procese poznate i kod drugih naroda (Stipčević 1991: 71). Iako se, zbog tih objašnjenja čini da Stipčević vjeruje navodima iz literature zbog čega ih se onda ne bi moglo smatrati stereotipima, držimo da se itekako radi o pretjerivanju pa i o stereotipu, u konkretnom slučaju o stereotipu o nepotrebnoj brutalnoj, zastrašujućoj vojničkoj svireposti, koji su antički pisci često rabili u ocrnjivanju neprijatelja.¹⁵ Neki su se antički autori (Amijan XIX,1,6; XVIII, 4, 1; XXVII, 12, 11; XXIX, 1; Prokopije, *Bell. II, 9,;* *anec XVIII, 28*) tako naročito istakli u ocrnjivanju Perzijanaca za koje su tvrdili da su necivilizirani, divlji, brutalni, prijetvorni, nepouzdana i neloyalni.

Zbog sličnosti opisa neobičnog ponašanja ilirskih žena i ljubavi prema ispijanju velike količine alkohola ilirskih vladara, podsjetimo i na Posidonijeve rečenice o Etruščanima koje su do nas doprle zahvaljujući zapisima Diodora Sikulskoga (V, 40, 2), a koje su slikovit primjer stereotipa prema stranom i nepoznatom: „...Zbog toga što je zemlja na kojoj su živjeli bila vrlo plodna imali su gomilu plodova koji ne samo da su bili za njih dovoljni nego su ih naveli na rasipno uživanje i razvrat. Oni su naime dva puta dnevno mnogo jeli što vodi u razvrat. Pravili su ležaje od cvijeća, pili su iz srebrenog posuđa i bili okruženi mnoštvom slugu. Sluge su se odlikovale izuzetnom ljepotom i bili su odjeveni u prekrasnu odjeću koja nije odgovarala njihovom društvenom položaju. Zbog toga su izgubili snagu koju su naslijedili od svojih prethodnika, pijančevali su i živjeli u nemuževnoj površnosti te su tako, ne bez razloga, izgubili ratnu slavu svojih otaca.“ (Prayon 1996: 7–8).

Na kraju zaključimo da postoji još bezbroj primjera stereotipa koji su, kako se čini, sastavni dio života ljudi, kako onih antičkih tako i suvremenih. Koliko god da nam se rimski stereotipi o Ilirima danas činili pretjeranima pa čak i smiješnima, Rimljanima bi isto tako mogla biti pretjerana i smiješna ona tri stereotipa o njima koje smo naveli na početku našega teksta. *Sapienti sat!*

LITERATURA

Boileau Despréaux 1796

N. Boileau Despréaux, *Réflexions critiques sur quelques passages du Rhéteur Longin*, Oeuvres de N. Boileau II, Paris, 1796, 317–409.

de Caro 2003

S. de Caro (ed.), *Il gabinetto segreto del Museo archeologico nazionale di Napoli*, Roma, 2003.

Dierichs 1997

A. Dierichs, *Erotik in der römischen Kunst*, Mainz am Rhein, 1997.

Foucault 1978

M. Foucault, *The History of Sexuality: An Introduction*, New York, 1978.

Gibbon 1836

E. Gibbon, *The decline and fall of the Roman Empire*, New York, 1836.

Hoffmann 1986–2006

J. Hoffmann, *Stereotypen, Vorurteile, Völkerbilder in Ost und West in Wissenschaft und Unterricht 1–3*, Wiesbaden 1986–2006.

Katz & Braly 1933

D. Katz & K. Braly, "Racial stereotypes of one hundred college students", *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 28/3, Lancaster, 1933, 280–290.

Lambrecht 1984

H. O. Lambrecht, *Opus Caementitium. Bautechnik der Römer*, Düsseldorf, 1984.

Lippmann 1995

W. Lippmann *Javno mnijenje*, preveo M. Hauptfeld, Zagreb, 1995.

Markschies 2014

Ch. Markschies, "Décadence? Christliche Theologen der Spätantike über den Verfall von Moral und Glauben seit Kaiser Konstantin", in: M. Formisano; Th. Fuhrer (eds.), *Décadance. „Decline and Fall“ or „Other Antiquity“?*, Heidelberg, 2014, 285–297.

Montesquieu 1734

Montesquieu, *Considération sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence*, Paris, 1734.

Philogène 2001

G. Philogène, "Stereotype fissure: Katz and Braly revisited", *Social Science Information* 40/3, Paris, 2001, 411–432.

Prayon 1996

F. Prayon, *Die Etrusker*, München, 1996.

Rebić, Fućak & Duda (eds.) 2003

A. Rebić & J. Fućak & B. Duda (eds.), *Jeruzalemska Biblija*, Zagreb, 2003.

Sanader 1985

M. Sanader, "Prilog istraživanjima antičkog umijeća kuhanja", *Latina et Graeca* 26, Zagreb, 1985, 53–62.

Sanader 2016

M. Sanader, *Ranokršćanska arheologija*, Zagreb, 2016.

Sienkiewicz 1995

H. Sienkiewicz, *Quo vadis*, preveo A. Šimčik, Zagreb, 1995.

Stanzel 1998

F. K. Stanzel, *Europäer–Ein imagologischer Essay*, Heidelberg, 1998.

Stipčević 1991

A. Stipčević, *Iliri*, Zagreb, 1991.

Thiele 2019

M. Thiele, "Stereotyp und Ideologie. Marginalisierung kritischer Forschung in der Kommunikationswissenschaft", in: U. Krüger; S. Seignani (eds.), *Ideologie, Kritik, Öffentlichkeit. Verhandlungen des Netzwerks Kritische Kommunikationswissenschaft*, Frankfurt am Main, 2019, 290–318.

Tolić 2016

Ž. Tolić, "Starokršćanska rimska groblja – katakombe", *Služba Božja* 56/1–4, Split, 2016, 138–158.

Žmegač 2006

V. Žmegač, "Predodžbe o Njemačkoj od romantizma do danas", in: D. Oraić Tolić; E. Kulcsár-Szabó (eds.), *Kulturni stereotipi: koncepti identiteta u srednjoeuropskim književnostima*, Zagreb, 2006, 47–58.